

УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

УДК 339.137(477):339.9

*Іван Михасюк, доктор економічних наук, професор, академік АН вищої освіти України,
завідувач кафедри економіки підприємства*

Мирослава Тепла, асистент кафедри економіки підприємства

Львівського національного університету імені Івана Франка

УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Досліджено особливості управління конкурентоспроможністю національної економіки в умовах глобалізації, зокрема економіки України.

Ключові слова: конкуренція, конкурентна політика, зона вільної торгівлі, Європейський Союз, Митний союз, Євразійський Союз, глобалізація, рейтинг конкурентоспроможності країн, ресурсоемність.

Літ. II.

Продовження статті опублікованої в №2(85) 2012. Слід зазначити і те, що на сьогодні і в подальшій перспективі підвищення конкурентоспроможності національної економіки в значній мірі буде залежати від удосконалення управління енергоемністю. Загострення енергетичної кризи у світі і в Україні (українсько-російські непорозуміння) спонукають до вдосконалення механізму мотивації щодо зниження енерговитрат на підставі прямих і непрямих форм стимулювання, зокрема таких як: розробка галузевих індикативних планів споживання енергоносіїв, розробка альтернативних джерел енергопостачання та технологій енергозбереження тощо. Адже відомо, що в Україні у 2006 – 2008 роках вартість експорту природного газу була відносно низькою: у 2006 р. – 95 дол. США за тис. куб. м, у 2007 р. – 130 дол. США, у 2008 р. – 179,5 дол. США (у 2000 – 2005 рр. вартість російського газу складала в середньому 50 дол. США за тис. куб. м) [10]. Проте з 2009 року Російська Федерація різко підвищила ціну на природний газ: вже у I кв. 2009 року ціна газу для України становила майже у 2 рази більше – 360 дол. США за тис. куб. м, у II кв. – 270,95 дол. США, у III кв. – 198,34 дол. США, у IV кв. – 208 дол. США; відтак середньорічна ціна, виходячи з обсягів закупівлі газу, складала 228 дол. США за тис. куб. м [8]. Високою ціна газу є і сьогодні. За прогнозом НАК “Нафтогаз України” середньорічна ціна російського газу у 2012 році становитиме 415,77 дол. США за тис. куб. м (зокрема, у I кв. – \$416 дол. США, у II та III кв. – \$418 дол. США, у IV – \$413 дол. США) [6]. Висока ціна російського газу у поєднанні з високою енергоемністю української економіки, яка майже у 2,6 рази перевищує середній рівень енергоемності світового ВВП, негативно позначається на собівартості вітчизняної продукції та знижує конкурентоспроможність українських виробників.

Відтак на порядку денному актуальним завданням стоїть зниження рівня енерго- та ресурсоспоживання і формування оптимальної структури економіки. Цьому повинна слугувати державна політика управління із застосуванням необхідних важелів державного впливу на раціоналізацію ресурсоспоживання, формування дієвої системи контролю ресурсоемності. Для України, зокрема в умовах, по суті, найвищої у світі ціни на російський газ, управління енерго- та ресурсоспоживанням, а отже, і конкурентоспроможністю підприємств набуває особливого значення. Адже Росія в особі “Газпрому” за незначне зниження ціни на газ ставить умови, які можуть призвести до втрати незалежності нашої держави. Росія найближчим часом, як нещодавно сказав відомий політик та економіст Джордж Сорос, може “проковтнути” Україну.

Досягнення конкурентоспроможності передбачає глобальне і регіональне управління. При цьому постає питання: чи сприяє регіональне управління глобальному, чи перешкоджає йому? Так чи інакше глобальному і регіональному управлінню можна протиставити корпоративне управління, за допомогою якого підприємствам вдається обходити національні інституційні рамки завдяки більш високій мобільності.

Управління конкурентоспроможністю національної економіки, на нашу думку, слід починати “знизу”, тобто від конкретних бізнесменів. Це вони можуть подати національним управлінцям ідею про найбільш вигідні для реалізації своєї продукції регіони та країни. Глобальна економіка вимагає від підприємств прийняття індивідуальних рішень. Цей процес не має єдиного алгоритму, оскільки розвивається по-різному залежно від галузей, ринків і підприємств, тому й не можна створити єдину формулу успіху для всіх підприємств. Для глобалізації нема твердих правил, проте є фактори успіху, до яких належать правильна комбінація продукт-ринок, тобто правильна стратегія і гнучкі

УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

організаційні структури, які дають можливість просуватись по всьому світу і пристосовуватись до місцевих умов. Таким чином, для успішної інтернаціоналізації підприємств необхідні гнучкість, рухливість і чуття щодо вибору локальних ринків.

В умовах глобалізації сильні ринкові позиції є для підприємств вирішальною умовою успіху. Це означає, що кожний продукт має мати власну характеристику і повинен відповідно продаватись. Вибираючи сферу діяльності, підприємство повинно враховувати, що на ринкових нішах діє правило: тільки диференціація продуктів і тим самим сегментування ринку дозволяє зберегти конкурентні переваги. Тому для підприємств, як і раніше, актуальними залишаються питання: з якими продуктами і на яких ринках можна добитися успіху, як для цього по-новому можна організувати ланцюг створення вартості, як розширити пропозицію технологій і закріпити позиції на ринку шляхом купівлі інших підприємств та цілих компаній.

Оскільки глобальна економіка відкриває нові ринки збуту і нові інноваційні центри, підприємства не можуть бути закритими системами, вони повинні бути відкритими для нових “чужих” ідей, “ноу-хау”, досвіду. Для ефективного вирішення питань використання інновацій і розробки нових продуктів підприємства повинні ставати все більш децентралізованими, що вимагає від них радикального перегляду принципів організації і нової культури. Глобалізації неможливо уникнути, навіть якщо цього вимагає та чи інша політична партія. Страх перед глобалізацією свідчить про слабкість і страх конкуренції.

Сучасна багатовекторність конкуренції змінює класичні уявлення про конкуруючі підприємства як про такі, які мають схожість з погляду споживачів, до появи нетрадиційних конкурентів або можливості альтернативного використання реальними і потенційними споживачами своїх ресурсів. По суті, конкуренцію необхідно сприймати як боротьбу за ресурси (кошти, час) покупців, а не як завоювання пріоритету щодо продажу товарів на певному сегменті ринку.

На початку XXI століття теоретичні та емпіричні дослідження у сфері конкурентних відносин дозволяли сформулювати ознаки зміни природи конкуренції. Це, насамперед, трансформація ролі споживачів, що проявляється в активізації пошуку ними підприємств із необхідними стратегічними можливостями для створення бажаної цінності. Такий підхід передбачає реалізацію “класичного маркетингу навпаки”, коли споживач самостійно обирає для себе цінність (або її складові з можливих

альтернатив) і цим впливає на ціну товару й політику підприємств у цілому.

Теоретично глобалізація – це не що інше, як чиста конкуренція, у якої нема визначених меж і фіксованих правил, навпаки, правила гри постійно змінюються. Тому успішна глобалізація потребує перш за все регулювання підприємництва. Впевненість у глобальній грі може бути забезпечена лише завдяки власному компетентному управлінню, розробці ефективних стратегій, оволодінню комплексними структурами, оптимізації транснаціональних процесів і підготовці кваліфікованого персоналу. Оптимальної глобалізації не існує. Порівняльні переваги не можуть бути вічними, ситуація постійно змінюється. Успіх від глобалізації для тієї чи іншої корпорації, як і цілої країни, залежить від вдалого управління з боку керівників компаній, окремих підприємств і держави, інтереси якої повинні співпадати з інтересами національних компаній. Це викликає необхідність як на регіональному, так і на міжнародному глобальному рівнях посилити регуляторну роль держави, регіонів і компаній у підвищенні конкурентоспроможності вітчизняних підприємств. Урядові структури повинні бути спрямовані передусім на підтримку закордонних операцій “своїх” транснаціональних компаній, просування вітчизняних товарів на ринки інших країн, а також на захист внутрішнього ринку через жорсткі вимоги до якості, екологічності, безумовної відповідності імпортованих товарів національним і міжнародним системам стандартів світу [2, 284 – 285]. На міжнародних ринках Україні потрібно розвивати інфраструктурні компанії, підтримувати їх на державному й регіональному рівнях.

Сьогодні українські товари вже представлені на багатьох нішах, продукція вітчизняних товаровиробників користується попитом. Проте потенціал економіки України перевищує обсяги реалізації продукції за окремими, не системними контрактами. Зокрема, не можуть пробитися на зовнішній ринок продовольчі товари. Варто також нагадати, що СОТ, членом якої є Україна з 2008 року, обмежує дотації держав у певні галузі економіки, незважаючи на обставини й умови. Робиться це для того, щоб ціна була відносно однаковою на всій території ринку, що формується країнами-членами СОТ. Тому нові члени цієї організації зазвичай переживають складний період адаптації, що спричиняє перегляд галузевих структур економік цих країн. З-поміж комплексу наслідків, зокрема для АПК України, можна назвати зростання обсягів конкуруючого імпорту продовольства і сільгоспсировини. За таких умов зростатиме, насамперед, експорт соняшника і

УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

зерна. При цьому доцільно нагадати, що у 2011 році Україна зби́рала рекордний урожай зерна (понад 55 млн. тонн). Українські аграрії поки що отримують від уряду низку пільг, про які, у найближчому часі доведеться забути. Досвід Польщі як члена СОТ свідчить, що очікуваного ефекту “відкритих дверей” для експортних потоків не відбулося. Свідчення цього – від’ємне сальдо зовнішньоторговельного балансу. Якщо дотації сільгоспвиробникам буде обмежено, то АПК України може залишитися немодернізованим і демонструватиме стійке відставання від відповідних показників агросекторів країн-партнерів по Світовій організації торгівлі [2, 288].

Україні в СОТ забезпечується реальна можливість для диверсифікації зовнішньої торгівлі. Адже Україна не тільки користується режимом найбільшого сприяння у торгівлі з країнами СОТ, але й має додаткові можливості для участі в європейському інтеграційному процесі і розвитку відносин з Європейським Союзом: торговельні відносини з країнами-членами СОТ будуються на принципах передбачуваності і стабільності, з врахуванням можливостей справедливого вирішення торговельних суперечок за допомогою спеціальних механізмів СОТ, що дозволяє певною мірою використовувати зони вільної торгівлі між Україною і країнами Балтії з виходом через центральну європейську зону вільної торгівлі на ринок західноєвропейських країн і сприяє підписанню домовленості щодо зони вільної торгівлі з країнами Європейського Союзу.

Лібералізація, як вимога СОТ, також передбачає спрощення доступу іноземних компаній на ринки послуг, зокрема страхових і банківських, зняття обмежень на ринок зв’язку та пошти і, внаслідок цього, сприяє розвитку інвестиційного співробітництва з іншими країнами. Це, звичайно, плюс. Але оскільки Україна має дуже слабкі позиції на світовому ринку послуг, виступає як їх нетто-імпортер і має велике негативне сальдо, то в цій сфері можуть виникнути серйозні проблеми. Серед втрат найбільш значними слід вважати збільшення дефіциту в торгівлі послугами, витіснення ще слабких вітчизняних компаній потужними закордонними фірмами, втрату державного контролю за станом ринку послуг, що особливо ймовірно через відсутність опрацьованої системи державного регулювання зовнішніх зв’язків [2, 287].

У лібералізації законодавства щодо допуску іноземних банківських установ на територію України найважливішим питанням була відміна заборони на створення в Україні філій іноземних банків, що має для фінансового ринку й

економічної сфери як позитивні, так і негативні наслідки. До позитивних насамперед зараховують: зростання обсягів кредитних ресурсів, доступних для українських підприємств і населення, та зниження їх ціни; посилення конкуренції на ринку банківських послуг, що сприяє зниженню цін на банківські послуги та підвищенню їх якості; використання передового досвіду зарубіжних країн у сфері банківського обслуговування. Негативні наслідки проявляються через підвищення конкуренції між банками, а саме у посиленні тиску на українські банки з боку іноземних. Закордонні банки мають доступ до дешевших кредитних ресурсів та забезпечують вищу якість послуг. Унаслідок цього українські банки можуть не витримати такої конкуренції і змушені будуть покинути ринок [3].

На даний час членство України в СОТ посилює вплив на національну економіку, на методи управління зовнішньоекономічними зв’язками і характером взаємодії із світовою спільнотою. Внаслідок цього в державі створюються якісно нові системи митних зборів, митного оформлення багажів, ліцензування експорту та імпорту, сертифікації та стандартів, визначення походження товарів. (Проте все це буде перекреслено у випадку вступу України у Митний союз на чолі з Московією).

Набуття Україною членства в СОТ – це сенс, насамперед, лише в контексті інноваційної стратегії розвитку, тобто у здобутті у подальшому вітчизняними підприємствами переваг в освоєнні зовнішніх ринків збуту інноваційної продукції. Подальший процес має супроводжуватись урядовими заходами, пов’язаними з утвердженням інноваційно-інвестиційної моделі розвитку. Цей період Україні потрібно використати для прискореної модернізації і формування нових галузей національної економіки, захисту їхньої продукції на внутрішньому ринку від сильніших іноземних конкурентів шляхом збереження існуючих або навіть підвищення митних ставок.

Відтак, у контексті глобалізаційних процесів Україні слід переглянути модель економічного розвитку, зважаючи, що потенціал економічного зростання за рахунок експорту сировини вичерпується; врахувати в економічній політиці держави ключовий висновок сучасного етапу світового розвитку щодо необхідності розширення середнього класу та зростання його купівельної спроможності як однієї з найважливіших рушійних сил економічного зростання, посилення конкурентоспроможності середніх і дрібних товаровиробників; стимулювати розвиток державного-приватного партнерства, у першу

УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

чергу, у сфері професійної підготовки кадрів, надання гуманітарної допомоги територіям, постраждалим від стихійних лих, а також враховувати під час реформування системи національної безпеки і оборони України необхідність підвищення ефективності її реагування на нові глобальні та регіональні виклики і загрози. Все це можна подолати й досягти відповідних успіхів. Адже Україна в СОТ – це співучасть у зоні вільної торгівлі і поступова інтеграція України до Європейського Союзу, у якій зацікавлений, зокрема середній і малий бізнес, оскільки шлях до Європи – це, насамперед, зміна моделі економіки. Але якщо ця модель повторюватиме крій, наприклад, польської, то навряд чи вона одержить консенсус в Україні.

Стратегія забезпечення конкурентоспроможності України повинна ґрунтуватись не на наздоганяючому, а на випереджаючому характері. А для цього слід перейти на інноваційний тип розвитку, сприяти здійсненню безперервної модернізації, яка ґрунтується на використанні як нових досягнень вітчизняної науки і техніки, так і інших країн. Глобалізація і подальша лібералізація для цього відкриває нові можливості. Політика лібералізації торгівлі сприяє посиленню конкуренції на товарних ринках через стимулювання міжнародного торговельного обміну. Міжнародна конкуренція зростає й за рухомі фактори виробництва, за приватний капітал. З'являється більше можливостей для дроблення виробничих процесів та перенесення окремих процесів виробництва в інші місця і навіть інші країни. Проте, у багатьох регіонах сформований регіональний потенціал неможливо перемістити в інше місце. Це викликає необхідність в утворенні кластерів як основи підвищення функціонування економічних систем, у яких відбувається обмін інформацією щодо потреб у технологіях, матеріалах, послугах між виробниками, постачальниками, покупцями. Йде активізація незадіяного потенціалу (ресурсного, науково-технічного, соціально-економічного і т. п.), зростання конкурентних переваг на ринку всіх співучасників кластера у їхній конкурентній боротьбі.

Висновки. Отже, управління конкурентоспроможністю національної економіки – це комплексний багаторівневий процес, який залучає на свою “орбіту” практично весь комплекс інструментів державної економічної політики. Відтак, цілком очевидною є об’єктивна неможливість одночасної реалізації усього комплексу завдань стратегії забезпечення конкурентоспроможності. Це спонукає до необхідності пошуку логічної послідовності

заходів, які могли б забезпечити поетапну реалізацію відповідних завдань економічної політики. Поспіх та намагання одразу “охопити неосяжне” призводитимуть переважно до марнування суспільних ресурсів та виникнення суттєвих макроекономічних диспропорцій, сумарний вплив яких на конкурентоспроможність національної економіки може бути протилежним від очікуваного. Між тим і зволікання із впровадженням радикальних заходів щодо зміцнення конкурентоспроможності національної економіки у глобалізованому середовищі української економіки небезпечні, оскільки призводять до втрати можливостей реалізації навіть наявних конкурентних переваг національної економіки. Відтак першочерговими завданнями стратегії забезпечення конкурентоспроможності національної економіки України можна виділити: підвищення рівня продуктивності праці та наближення його до рівня високорозвинених країн світу, створення ефективної системи функціонування економіки та її суб’єктів, яка була б здатна в умовах жорсткої конкуренції забезпечити стабільний розвиток і зростання; формування стабільного конкурентного середовища за міжнародними нормами і стандартами, яке спонукало б до продуктивної конкуренції на глобальному рівні та надавало б можливості для ефективної конкурентної поведінки вітчизняних товаровиробників.

1. Борисенко З.М. Міжнародна конкурентна політика в умовах глобалізації світової економіки // *Економіка України*. – 2005. – № 1. – С. 86 – 91.

2. Бочан І.О., Михасюк І.Р. Глобальна економіка: Підручник. – К.: Знання, 2007. – 403 с.

3. Долишній М., Другов О. Проблеми та перспективи підтримки банками розвитку економічних регіонів // *Економіка України*. – 2005. – № 9. – С. 4 – 11.

4. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації / Я.А. Жаліло, Я.Б. Базиліук, Я.В. Белінська та ін.; за ред. Я.А. Жаліло. – К.: НІСД, 2005. – С. 388.

5. Резнікова О. Актуальні тенденції в динаміці показників глобальної конкурентоспроможності. Аналітична записка // [Електронний ресурс]: Доступно з <http://www.niss.gov.ua/articles/379/>

6. <http://oil-gas-energy.com.ua/html>

7. <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=71439>

8. <http://www.newsru.ua/finance/05oct2010/gaz.html>

9. <http://www.rbc.ua/ukr/top/show/mezhdunarodnaya-konkurentosposobnost-ukrainy-nahoditsya-07092011143200>

10. <http://www.ukrbiznes.com/analitic/economy/10852.html>

11. http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2010-11.pdf

Стаття надійшла до редакції 17.01.2012